

Mar Massanell i Messalles, «No m'è romasa sinó la honestat». Rere la petja d'una innovació lingüística en el pas del català antic al modern, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2020, 450 p., ISBN: 978-84-9191-117-3.

Qualsevol investigador o investigadora que intente estudiar la llengua antiga no ho té fàcil. De fet, no sols ha d'estar familiaritzat amb les característiques estilístiques dels textos de l'època, sinó que també ha de capaç d'interpretar tot el conjunt de paraules, estructures i construccions que li aporten els textos escrits; textos que, a voltes, no estan tampoc exempts de possibles errors de transcripció o d'edició. A aquestes qualitats, hi hem d'afegir la competència com a filòleg en general i com a lingüista en particular, amb coneixements més que bàsics sobre la variació diacrònica i sobre les varietats geogràfiques de la llengua actual. Des d'un punt de vista metodològic, també és important que conega noves perspectives teòriques recents que puguen ajudar a millorar el tractament tradicional del canvi lingüístic. A més, ha de tenir la constància i la capacitat d'enfrontar-se de manera rigorosa a un corpus de textos suficientment extens perquè els resultats siguin representatius i les conclusions obtingudes puguen ser assumides i acceptades pels altres col·legues.

Totes aquestes qualitats i exigències que acabem de descriure podem trobar-les, sense cap mena de dubte, en aquest llibre de Mar Massanell. Aquesta autora afronta el repte de donar nova llum a un tema que altres autors com Batlle (2002), Ramos (2000, 2005), Mateu (2005) o ella mateixa (en col·laboració amb Mateu 2018), ja havien abordat des de perspectives diferents i partint de corpus textuais més limitats. Ens referim a l'estudi de la distribució d'*haver* i d'*ésser* com a auxiliars dels temps compostos; una investigació que realitza prenent com marc tot el *Corpus Informatitzat del Català Antic (CICA)*. El repte és gran, perquè estem parlant d'un corpus que, des d'un punt de vista cronològic, abraça del segle XIII al XVI, i conté més de vuit milions de mots. Per tant, es tracta de l'estudi més exhaustiu que s'ha dut a terme fins ara sobre el tema.

El llibre està estructurat en sis densos capítols, i presenta la novetat, al final del volum, d'incloure uns generosos resums i paraules clau de cada un dels capítols. En aquest sentit, el llibre mostra una aparença mixta, entre una monografia amb capítols consecutius i una lectura individualitzada dels diferents capítols, tal com també suggereix la mateixa autora en la introducció. Aquesta proposta de presentació dels continguts, quan la lectura és del llibre sencer, facilita la recuperació contínua de la informació llegida prèviament, però també val a dir que, en més d'una ocasió, el lector té la sensació d'una reiterada repetició d'idees ja exposades anteriorment.

El primer capítol està dedicat a fer un estat de la qüestió sobre el tema. En primer lloc, repassa què s'ha dit en els tractats de gramàtica històrica sobre la selecció dels auxiliars de perfet i aporta dades sobre la situació en català actual i en altres llengües del nostre entorn amb doble auxiliaritat. És també digne de destacar el fet que, quan revisa els treballs més específics sobre el tema, sempre tracta d'extraure una lectura positiva, constructiva i convergent dels resultats, aprofitant en la mesura de les possibilitats les aportacions dels altres i readaptant-les a la seua perspectiva metodològica. En aquest sentit, cal remarcar que l'autora enfoca el tema no a partir de la caracterització semàntica de cada un dels verbs que analitza, sinó tenint present la construcció en què apareix. Per tant, es fa prevaldre un enfocament construccional, seguint la línia metodològica que ja havia encetat en les seues col·laboracions amb J. Mateu. Aquesta perspectiva pretén també justificar la jerarquia apuntada per Sorace (2000) per a altres llengües sobre la selecció de l'auxiliar i marcarà la línia metodològica de la descripció de Massanell. D'acord amb aquesta teoria, l'auxiliar *ésser* és més estable associat amb els primers entorns de la jerarquia i més inestable (o més vulnerable a l'aparició d'*haver*) quan es vincula als darrers entorns: canvi de lloc > canvi d'estat > permanència en un estat > existència d'un estat. Per tant, s'assumeix que, des d'un punt de vista cronològic, els verbs de canvi de lloc, en les seues construccions prototípiques, seran els que canviaran més tard l'auxiliar *ésser* per *haver*. Val a dir que aquest plantejament teòric de tipus construccional, sobretot des del vessant cognitivista i de la teoria de la gramaticalització, ja ha donat molt bons resultats en la investigació diacrònica del català, com ara en estudis realitzats per autors com Pérez Saldanya, Ramos, Martines, Montserrat, Mateu, Antolí, Sentí, entre altres. I ara, a través d'aquesta aportació de Massanell, obri un nou camí per a entendre millor el canvi d'auxiliars.

Del capítol segon al quart, l'autora entra de ple en l'estudi dels auxiliars segons les característiques semàntiques i les possibilitats construccionals dels verbs que analitza. Així, el capítol segon se centra en els verbs *ésser* i *estar*; el tercer, en els verbs estatus de permanència *romandre* i *restar*; i el quart, en els verbs esdevenimentals *seguir-se*

(*seguir*), *esdevenir* (*esdevenir-se*), *passar*(-se), *sobrevenir*, *succeir*(-se), (*a*)*contènyer*(-se) i *ocórrer*. Tots aquests capítols tenen en comú la descripció meticulosa i exhaustiva dels usos d'aquests verbs, amb abundants exemples i taules que il·lustren cada una de les construccions estudiades i les tendències de selecció dels auxiliars. En aquesta línia, volem destacar també la rigorositat de Massanell en el tractament de les dades, la qual, si detecta alguna anomalia gràfica o de selecció d'auxiliar, no s'està de contrastar la versió editada amb el text original o, en el cas d'una traducció, amb la llengua d'origen.

L'estudi dels verbs *ésser* i *estar* li serveix per a ratificar, d'acord amb Ramos (2000, 2005), que el verb *estar* té com a auxiliar, des dels orígens, el verb *haver*, i que el verb *ésser* presenta, ja des dels segle XIII, mostres, encara que minoritàries, de canvi de l'auxiliar *ésser* per *haver* (*lo qual ja avie estat alcayd de Ibi*). Massanell lliga aquest comportament amb la jerarquia de Sorace (2000), segons la qual els verbs d'existència d'un estat, com ara *ésser*, són els més permeables al canvi. D'altra banda, justifica l'auxiliaritat d'*estar* amb *haver* remarcant el valor agentiu que té quan expressa activitats relacionades amb el valor de 'mantenir-se, habitar, trigar o cessar'. Ara bé, en aquest punt, la pregunta que ens fem com a lectors és la següent: quina classe de verb és *estar* quan apareix amb subjectes no animats o quan apareix en construccions atributives? En aquest cas, es fa difícil mantenir que es tracta d'un verb agentiu que designa activitats, i no un verb estatiu; en canvi, continua seleccionant el verb *haver* i no el verb *ésser*. Per contra, una llengua com l'italià selecciona com a auxiliar *essere*. Això pot voler dir que en català convindria obrir la porta a una explicació que vaja més enllà de la simple jerarquia de Sorace. En aquest sentit, a banda d'una primerenca i hipotètica influència de les construccions agentives sobre les no agentives, podria haver interactuat un altre factor que pogué afavorir la diferenciació d'auxiliars: l'intent d'evitar la possible ambigüïtat, en construccions locatives i atributives, entre els verbs *ésser* i *estar*, que compartien per sincretisme formal la forma del participi perfet *estat*. Recordem que, ja en època moderna, la generalització de l'auxiliar *haver* en els dos verbs provoca, en gran part de la llengua, també una altra diferenciació formal, la del participi (*segut/estat*).

Quant a *romandre* i *restar*, l'autora posa de manifest que els primers casos de presència d'*haver* enfront de l'ús generalitzat amb l'auxiliar *ésser*, es donen en les construccions pseudoimpersonals, que es caracteritzen per la presència d'un complement datiu EXPERIMENTADOR en posició preverbal i d'un argument TEMA en la posició de subjecte, generalment postverbal (*No li ha romàs un pa*). El canvi comença a documentar-se a finals del segle XIV, amb mostres d'estructures híbrides en què la concordança del participi amb el SN delata l'ús previ de l'auxiliar *ésser* (*Gran riquesa*

li ha romasa de son pare e de sa mare). L'autora també crida l'atenció sobre una sèrie de construccions peculiars primerenques no sempre interpretades de manera similar pels estudiosos. Es tracta de casos en què el participi concorda amb el SN, però no amb *haver*: *en ·I· camp n'avia romases entrò a ·XL·*. El problema que plantegen aquestes construccions és si hem d'interpretar el verb *haver* com un auxiliar de perfet o si es tracta d'un verb principal, en aquest cas un verb existencial 'haver-hi'. Massanell, després de descriure exhaustivament les possibilitats estructurals de la construcció i de fer-ne un seguiment cronològic, arriba a la conclusió que es tracta d'estructures presentacionals amb *haver(-hi)*. Aquesta línia interpretativa li serveix per a apuntar un factor més que, per similitud estructural, ajuda a l'extensió d'*haver* com a auxiliar d'aquests verbs. Però, al mateix temps, serà utilitzada com a argument, tal com reitera l'autora en el capítol sisé, per a justificar, d'acord amb la jerarquia de Sorace, l'auxiliaritat tardana amb *haver* dels verbs de canvi de lloc (*venir, arribar*, etc.). Al nostre entendre, aquesta interpretació és ben plausible i evita el recurs a explicacions peculiars per als casos de no concordança entre *haver* i el participi. Dit això, però, a pesar que els exemples documentats porten en general un SN indefinit, propi de les construccions presentacionals, quan hi ha concordança en singular entre *haver* i el participi (*Nuyl hom no y ha romàs mas persones malautes o infants hó fembres*), res no ens assegura que la interpretació presentacional siga l'única possible, com la mateixa autora assumeix en exemples del segle xv.

En el cas dels verbs esdevenimentals *seguir-se* i *esdevenir*, amb un ús generalitzat de l'auxiliar *ésser*, les primeres mostres d'aparició de l'auxiliar *haver* són a partir del segle xiv, i van augmentant progressivament, especialment en el cas de *seguir-se*, al llarg del segle xv. En aquest període, també entren a escena altres verbs com *passar(-se)*, *sobrevenir*, *succeir(-se)*, *(a)contènyer(-se)* i *ocórrer*, que durant el segle xvi fan prevaldre ja l'auxiliar *haver* sobre *ésser*. L'interès de l'estudi de Massanell no és tant la documentació cronològica detallada de les alternances en la selecció d'auxiliar, sinó més prompte el fet de mostrar que el canvi comença associat a un tipus específic de construcció. Observa que les construccions amb un argument TEMA indefinit són més propenses a la selecció d'*haver* que no les que tenen un argument definit. En aquest sentit, torna a insistir en la rellevància de les construccions que denomina pseudoimpersonals, formades per un datiu preverbal i un argument TEMA indefinit postverbal, que són les que primer seleccionen l'auxiliar *haver* (*Demànaren al dit baron si neguna res avia esdevegut al emfant*), tal com ja havia passat amb els verbs *romandre* i *restar*. D'altra banda, també cal destacar la documentació de casos en què hi ha una discordança entre la tercera persona del plural del SN posposat i la tercera persona del singular de

l'auxiliar (*De què se ha seguit moltes morts*). Recordem que aquest tret és encara característic de la zona del nord-occidental en les verbs inacusatius, i és també un fenomen que s'ha mantingut en tota la llengua antiga en les construccions presentacionals amb *haver-hi*. La similitud estructural entre les construccions impersonals amb *haver-hi* i les pseudoimpersonals amb SN indefinit representa per a Massanell un factor més que pogué afavorir la progressió de l'auxiliar *haver*.

Les conclusions ocupen el capítol cinqué. El lector estàndard, davant d'unes conclusions, s'espera una síntesi breu de la lectura que ha dut a terme. No és aquest el cas del llibre de Massanell. L'autora, a través de més de 50 pàgines, no sols resumeix la informació donada en els capítols anteriors, sinó que fa l'enorme esforç d'il·lustrar amb noves taules l'encreuament de dades, com la cronologia dels canvis, els exemples que els representen i les construccions afectades; a més a més, inclou el contrast, en percentatges d'ús, dels verbs que havia estudiat en capítols diferents. Hem de confessar que, en algun moment, ens hem sentit desbordats per la gran quantitat de dades en un capítol que s'espera que siga breu i sintètic. Amb tot, també té una lectura ben positiva: la capacitat que mostra l'autora de saber aprofitar i sistematitzar fins al mínim detall totes les dades que ha hagut d'analitzar amb deteniment i rigor.

Si el lector no havia quedat satisfet amb els capítols anteriors, el llibre encara conté un annex d'una setantena de pàgines dedicat a un dels aspectes que pot suscitar més dubtes quant a la interpretació. Es tracta de com cal interpretar dos tipus de construccions: per un costat, *Hi havia entrats ben ·M· hòmens*, ja apuntada més amunt i que afecta els verbs següents: *entrar, venir, anar, arribar, eixir, passar, créixer, morir, romandre i restar*; i per un altre, *Molts dies ha passats*, que apareix amb *passar*. Massanell fa un seguiment cronològic exhaustiu d'aquests dos tipus de construccions, que defensa com a existencials: respectivament, presentacional i impersonal de temps recorregut; totes dues amb un participi passat que actua com a complement predicatiu i vigents ja des dels primers documents antics. Aquesta interpretació implica, per una banda, excloure aquest tipus de construccions com a possibles casos innovadors d'auxiliar amb *haver*, innovació que aniria en contra de la jerarquia de Sorace (2000); i per una altra, incloure també, per extensió, com a existencials els casos en què el participi concorda en singular amb el SN indefinit (*quan n'auria exida una gran partida d'èls; Mas cor avia ·I· ayn passat*). Aquesta lectura dels fets és presentada de manera brillant per Massanell, amb contínues taules i justificacions que donen suport a aquesta posició. Amb tot, val a dir que l'autora torna a manifestar la seua cautela quan el SN va en singular i els exemples són del segle xv, i sobretot del xvi, període en què la tria de l'auxiliar *haver* afecta una diversitat major de construccions i de verbs.

En definitiva, podem afirmar, sense reserves, que estem davant d'un estudi que marcarà un abans i un després quant a les investigacions sobre els auxiliars de temps de perfet. Els estudiosos de la llengua antiga no sols trauran profit de la gran quantitat de dades que aporta, sinó que també sabran valorar la seua rigorositat, meticulositat i exhaustivitat.

JOAN-RAFAEL RAMOS
Universitat de València
joan.r.ramos@uv.es
ORCID 0000-0001-6900-0680

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BATLLE, M. (2002) *L'expressió dels temps compostos en la veu mitjana i la passiva pronominal. El procés de substitució de l'auxiliar ésser per haver*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MASSANELL, M. & J. MATEU (2018) «Gran bé vos ha vengut: Construccions existencials i selecció de l'auxiliar en català antic», *Estudis Romànics*, 40, p. 89-115.
- MATEU, J. (2005) «La selecció de l'auxiliar en els verbs intransitius del català antic: alguns aspectes descriptius i explicatius», *Caplletra*, 38, p. 211-240.
- RAMOS, J. R. (2000) *Ésser, estar i haver-hi en català antic. Estudi sintàctic i contrastiu*, València / Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2005) «Els auxiliars dels temps compostos en català medieval», *Caplletra*, 38, p. 179-209.
- SORACE, A. (2000) «Gradients in Auxiliary Selection with Intransitive Verbs», *Language*, 76, p. 859-890.